

De tijd zal

DE TOEKOMST VAN DE SCHOOLWONING

het leren

De tijd zal DE TOEKOMST VAN DE SCHOOLWONING het leren

Redactie Theo van Oeffelt
Fotografie Luuk Kramer

4

Voorwoord

5

Verantwoording

6

Inleiding

Inhoud

38

Technische gegevens

40

Colofon

10

R.K. Basisschool Hendrik Boogaard, Hellevoetsluis

Schoolwoningen die nooit woningen worden

Veertien lokalen zouden acht woningen worden

14

Dependance basisschool De Wingerd, Roosendaal

Woonkamer wordt school- lokaal en weer woonkamer

Zes tijdelijke lokalen worden woonruimten voor
verstandelijk gehandicapten

18

Basisschool De Boschuil, Eindhoven

Een schoolkijkdoos in Eindhoven

Twintig schoolwoningen bestemd voor
twintig seniorenappartementen

De Staro heeft in 1998 een studie verricht én een publicatie uitgebracht onder de titel 'Een woonkamer als schoollokaal – de schoolwoning als ontwerpopgave'. Hierbij werd onderzocht op welke wijze de schoolwoning als ontwerpopgave is te definiëren. Aanleiding was de constatering dat het door de grote toevloed aan kinderen in nieuwe woonwijken niet altijd mogelijk is de leerlingen op te vangen in 'normale' schoolgebouwen. Voor de 'kinderpiek' worden vaak tijdelijke voorzieningen getroffen, meestal in de vorm van noodlokalen.

De studie van destijds richtte zich op het ontwerpen en realiseren van een alternatief voor deze weinig florissante noodlokalen. Tijdelijke onderwijsvoorzieningen, zo was het idee, konden met iets meer inspanning de vorm krijgen van duurzame, flexibele gebouwen zoals schoolwoningen. Uitgangspunt bij de studie was dat schoolwoningen enerzijds meer zouden moeten zijn dan noodlokalen met een luxe huid en anderzijds meer dan standaardwoningen met een tijdelijke onderwijsfunctie. Gebouwen dus met een meerwaarde voor onderwijs, woonfunctie en omgeving.

Nu, zes jaar na dato, is het de hoogste tijd voor een tussenstand. De Staro heeft daarbij niet alleen gekeken naar schoolwoningen, maar ook naar andere vormen van niet-permanente onderwijshuisvesting.

Bij zeven zeer uiteenlopende projecten zijn betrokkenen geïnterviewd: architecten, schooldirecteuren, beleidsmedewerkers bij gemeenten, woningbouwcorporaties en ontwikkelaars. Zo konden de oorspronkelijke beweegredenen van de opdrachtgever in kaart worden gebracht. Daarnaast is gekeken of het in dit type gebouw mogelijk is de onderwijskundige visie van de school te realiseren. Ook is aandacht besteed aan de toekomstige flexibiliteit, de beheersvorm, de toekomstige functie, de combinatiemogelijkheden met permanente bouw en de mate waarin projecten moeten worden verbouwd voor de nieuwe bestemming.

In dit boekje maakt u kennis met de visie van architecten, beleidsmedewerkers van gemeenten, woningbouwcorporaties en ontwikkelaars op het heden en de toekomst van de niet-permanente onderwijshuisvesting.

Mr. Richard Steenborg
voorzitter Staro

Verantwoording

De tijd zal het leren

De toekomst van de schoolwoning

‘Waarom moeten onze kinderen les krijgen in schoolwoningen of noodlokalen?’ De gemeente Amersfoort heeft deze ‘veelgestelde vraag’ op de eigen website geplaatst. Als antwoord volgt de tekst: ‘Een school ontvangt pas extra permanente huisvesting op het moment dat men op basis van leerlingenprognoses kan aantonen dat men extra klassen langer dan vijftien jaar kan aanhouden. Zo niet, dan vallen wij terug op tijdelijke huisvesting dan wel gebruik van lege lokalen elders’.

‘Dat beleid gaat in Vathorst echter veranderen’, stelt Leo van Krimpen, projectleider niet-commerciële voorzieningen voor de Amersfoortse nieuwbouwwijk. ‘Schoolwoningen neerzetten is niet durven kiezen voor permanente oplossingen in tijdelijke situaties. De ruimtes wringen, faciliteiten voor bijvoorbeeld individuele begeleiding ontbreken en voor handenarbeid of de gymzaal moeten de leerlingen naar het elders gelegen hoofdbouw. Daarom bouwen we schoolwoningen op of tegen de scholen, waardoor het concept van de hoofdvesting gewaarborgd blijft met alle voordelen van dien voor leerlingen, ouders en personeel. En uiteindelijk zal blijken dat deze oplossing ook nog eens niets kost’.

Amersfoort is één van de vele Nederlandse gemeenten waar in de nieuwbouwwijken een groot lokalentekort heerst. Sinds 1997 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de onderwijshuisvesting. De prognoses waarop zij de planning van het aantal lokalen baseren blijken echter vaak te laag. Eén van de oorzaken is het hoge geboortecijfer in de jaren negentig. Een andere reden is dat de nieuwe wijken worden gebouwd voor starters, maar juist veel complete gezinnen met jonge kinderen aantrekken. Tot slot is de gemeente vrij om te bepalen waar het geld van het gemeentefonds aan wordt uitgegeven.

‘Een gemeente mag zelf weten of het geld naar nieuwe lokalen gaat of naar bijvoorbeeld lantarenpalen’, zegt hoogleraar Onderwijsrecht Dick Mentink van de Erasmus Universiteit Rotterdam. ‘Daarom zijn gemeenten terughoudend met het bouwen van veel lokalen’. Mentink ziet dat ook bevestigd in zijn onderzoek naar de juridische normering van het gemeentelijk onderwijsbeleid*. Hij constateert dat het risico dat er onvoldoende gebouwd wordt niet typisch is voor een kleine gemeente, een beeld dat vroeger nog wel eens bestond. ‘Het komt overal voor en telkens loop je op tegen het feit dat het rijk niet meer aanspreekbaar is als er problemen ontstaan’, aldus Dick Mentink.

Schoolwoningen werden rond 1970 geïntroduceerd als alternatief voor noodlokalen. Noodlokalen lossen wel de kwantitatieve behoefte op, maar niet de kwalitatieve. Meestal zijn het niet meer dan geschakelde containers, met legio nadelen. Ze functioneren niet goed omdat ze bestaan uit klaslokalen, terwijl er juist behoefte is aan ruimte voor andere functies. Veel noodlokalen zijn gehorig, in de winter te koud, in de zomer te warm en lang niet altijd wind- en waterdicht. Ze zijn niet recyclebaar en daarmee milieubelastend. Bovendien zijn ze lelijk. Dat is juist voor een school onaanvaardbaar, stellen onderwijskundigen en architecten. Kinderen zouden

* Omstreden gemeentelijk onderwijsbeleid, een juridisch onderzoek naar decentralisatie van deugdelijkheidseisen en bekostigingsvoorwaarden, prof. mr. dr. D. Mentink, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2004

in die belangrijke en bepalende schooljaren als vanzelfsprekend in aanraking moeten komen met waardigheid, schoonheid, gevoel voor ruimtelijkheid en esthetiek. Dit belang strekt zich ook uit tot noodlokalen. Tijdelijkheid mag geen excuus zijn voor lelijkheid of voor verwaarlozing van de architectonische opgave. Bovendien blijkt tijdelijkheid in de praktijk jaren te kunnen duren; ze beslaat met gemak de volledige schooltijd van een basisschoolleerling.

Eén van de eerste schoolwoningen werd ontworpen door architect Dirk Roosenburg, voor een school in Nuenen. Vier geschakelde bungalows die ruimte bieden voor acht lokalen. In gewoond is er nooit. Datzelfde lot heeft de meeste van de sindsdien gebouwde schoolwoningen getroffen. De tijdelijke vraag naar extra lokalen is vrijwel overal een permanente gebleken.

‘Het opstellen van planningen betekent per definitie achter de feiten aanlopen’, geeft econoom en planoloog Gert Middelkoop aan. ‘Dat geldt voor Vinex-wijken, dat geldt voor Almere en dat geldt zelfs voor mijn eigen Heemstede waar nu ook weer een tekort aan leslokalen heerst’. Een probleem overigens dat niet alleen basisscholen kennen. In Almere zag het Oostvaarderscollege in de zomer van 2003 zich plotseling geconfronteerd met een vraag naar leerlingenplaatsen die het aanbod verre overtrof.

‘Die vraag was en is niet volledig te voorzien’, geeft Sibbele Ongerling, hoofd projectleider Almeers Facilitair Bedrijf elders in deze publicatie aan. ‘Het gemeentelijk bureau voor onderwijsprognoses weet natuurlijk wel in aantallen welke doorstroom vanuit het basisonderwijs plaatsvindt, maar de keuze die de kinderen maken voor een schooltype is van te voren niet bekend. Daarnaast is de instroom van leerlingen van buiten Almere elk jaar een nieuw gegeven’.

Voor de in de laatste decennia van de vorige eeuw gerealiseerde schoolwoningen werd doorgaans de standaard eengezinswoning als uitgangspunt genomen. Doorgebroken twee onder één kap woningen die tezamen op de boven- en benedenverdieping ruimte bieden aan vier groepen. Deze projecten hebben veel bijgedragen aan de ontwikkeling van het idee van deze vorm van niet-permanente scholenbouw. Zij hebben hun voordelen boven noodlokalen aangetoond. Toch ontstond er ook kritiek op het fenomeen. In de woorden van architect Kees Willems van Teeuwisse & Willems architecten: ‘De huidige generatie gerealiseerde schoolwoningen hebben vaak het kenmerk, dat zij zijn ontworpen vanuit de woonfunctie, met “marktconforme kenmerken”. De onderwijsfunctie is veelal een afgeleide van de toekomstige woningindeling. Dat leidt tot knellende situaties, vooral waar het gaat over de maat en hoogte van het lokaal’. Willems tekent er vervolgens bij aan dat ‘gezien het relatief geringe aantal schoolwoningen in relatie tot de totale woningmarkt er vraagtekens gezet kunnen worden bij dat “marktconforme uitgangspunt”. Immers, op de woningmarkt is er wel degelijk vraag naar een bijzondere woontypologie. Zo zijn er vele voorbeelden bekend van particulieren

die individueel of in groepen leegstaande schoolgebouwen verwerven om deze vervolgens te transformeren naar de woonfunctie. Daarbij profiteren zij van de extra kwaliteiten, zoals grotere hoogte en de grotere maat van het klaslokaal. Kwaliteiten die moeilijk op de woningmarkt te vinden zijn'.

Daarnaast richtte de kritiek zich op het gebrek aan uitstraling van de gebouwen. De belangrijke functie van het schoolgebouw als landmark in de wijk is niet aan de orde. 'De schoolwoningen ogen even saai als de omringende rijtjeshuizen', zegt Gert Middelkoop. 'Als je het begrip omdraait zie je dat in de verschillende Vinex-locaties al 8.000 woonscholen zijn gebouwd'. Hij wijst er op dat de stedenbouwkundige samenhang die in een wijk kan ontstaan door de aanwezigheid van een school, niet tot stand komt. 'Maak een mooi gebouw, maak van een school het mooiste gebouw van de wijk', bepleit Middelkoop. 'Want stel dat het wel over vijftien jaar komt leeg te staan, dan geef ik je op een briefje dat het zo verkocht is. Het kan als onderkomen dienen van een notaris, een architect of voor mijn part de belastingdienst'.

Die gedachte spreekt ook Leo van Krimpen, projectleider voorzieningen voor de Amersfoortse nieuwbouwwijk Vathorst, uit. Samen met Kees Lamberts van het procesmanagementbureau Convisie ontwikkelde hij een financieringsmodel voor een schoolwoning dat in eigendom blijft van de gemeente. 'Doorgaans huurt een gemeente een door een woningcorporatie of een projectontwikkelaar gebouwde school en verhuurt dit aan een onderwijsinstelling'. De gemeente, stellen Van Krimpen en Lamberts, 'kan ook het onroerend goed zelf opnemen in haar vastgoedportefeuille en deze afschrijven in 40 tot 50 jaar. Daarbij kan rekening worden gehouden met de kosten van ombouw naar een andere bestemming. De aanvullende investering ten behoeve van het onderwijsgebruik wordt in maximaal vijftien jaar afgeschreven en opgenomen in de onderwijsbegroting'.

De lasten, rekenen Van Krimpen en Lamberts voor, 'zijn aanzienlijk lager dan die van noodlokalen'. Wanneer de piek in het leerlingenaantal na verloop van tijd inzakt, kunnen de schoolwoningen geheel of gedeeltelijk worden verkocht, bijvoorbeeld als schoolwoning, als casco of worden verbouwd voor een nieuwe bestemming. 'Uitgaande van een positieve marktprijsontwikkeling van slechts twee procent, kan na vijftien jaar worden quitte gespeeld; schoolwoningen zijn dus gratis!', besluiten Van Krimpen en Lamberts.

Architect Huub Frencken, van Frencken Scholl architecten, werkt nu voor de Amersfoortse wijk Vathorst aan een op deze wijze gefinancierd 'nieuw concept schoolwoningen'. 'Programmatisch wordt het sterk gericht op de onderwijskundige wensen, maar met zoveel flexibiliteit dat het gebouw over vijftien jaar goed op de markt is te zetten', licht Frencken toe. 'Dat kan door bijvoorbeeld drie tijdelijke eenheden om te bouwen tot twee definitieve ruimten. Maar het toekomstige, nu nog onbekende gebruik van het gebouw heeft geen weerslag op de architectuur. Ik kies bewust voor

Vathorst, Amersfoort, impressie

een krachtige uitstraling, een statement binnen het stedelijk weefsel, zoals een eeuw geleden scholen hun stempel drukten op de wijk'. En Leo van Krimpen vult aan: 'Het moet een positieve en mooie uitstraling krijgen, zodat het niet uitdaagt tot vandalisme, maar waarbij men denkt "hier moeten we zuinig op zijn", en daar naar handelt'.

De toekomst van de schoolwoning ligt in een veel centralere rol in de lokale samenleving. Niet gesitueerd op een dislocatie, niet vormgegeven als honderden andere woningen in de wijk. Architect en universitair docent aan de faculteit Bouwkunde van de TU Delft Leontine de Wit verzorgde in 1998 samen met Judith de Vlaming en José van Campen de publicatie 'Een woonkamer als schoollokaal'. 'Het principe van een schoolwoning', zegt zij, 'met nadruk op woning, is eigenlijk al weer achterhaald. Voor het aanbod op de woningmarkt hoef je het niet te doen, daarvoor zijn de aantallen te klein. Veel belangrijker echter is dat als er al een functieverandering plaats zou vinden, het gebouw moet worden teruggegeven aan de wijk. Zorg er voor dat het als bedrijfsverzamelgebouw, als mediatheek of met ateliers een belangrijke rol kan blijven spelen in de samenleving. Elke Vinex-locatie, binnen of buitenstedelijk, heeft recht op eigen karakteristieke gebouwen, om te beginnen voor het onderwijs, en daarna, in een eventueel volgend bestaan, om op een andere wijze bij te kunnen dragen aan de levendigheid en de leefbaarheid van die wijk'.

Leontine de Wit bepleit daarbij een sterkere rol van woningcorporaties en gemeenten. 'Zij kunnen zich onderscheiden door nadrukkelijk rekening te houden met maatschappelijke ontwikkelingen. In de wijken waar nu een kinderiek is, komt straks de vraag naar boven om het werken met het wonen te kunnen combineren. Om dicht bij huis een bedrijf, atelier of anderzootige werkplek te hebben, zodat tussendoor even voor de middelbaar schoolgaande kinderen gezorgd kan worden. Of gewoon om die eeuwige file te mijden. Woningcorporaties beschikken over de middelen om groot te bouwen, om verschillende schoolsoorten bijeen te brengen, samen met andere voorzieningen'.

De voorbeelden die in deze brochure de revue passeren wijzen die kant op. Zijn de eerste projecten, in Hellevoetsluis en Roosendaal, nog sterk vormgegeven vanuit de gedachte dat zij ooit een woonbestemming krijgen, de 'slimme school' in Almere, als laatste in de rij, is een voorziening voor de wijk. De tijdelijke huisvesting van onderwijsruimten krijgt vorm in een multifunctioneel gebouw, met tal van extra functies.

De schoolwoning heeft toekomst. Niet als een archetype, dat is achterhaald. Het begrip staat voor de bijzondere rol die in het sociale netwerk van de samenleving gespeeld kan worden door de nieuwe vormen van schoolwoningen.

Vathorst, Amersfoort, situatie nu

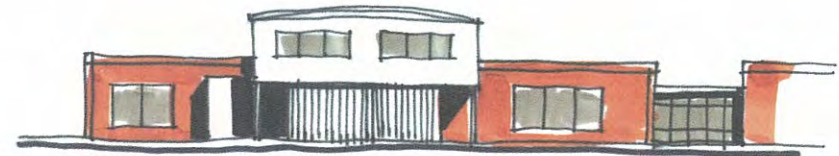
Vathorst, Amersfoort, situatie na vijftien jaar

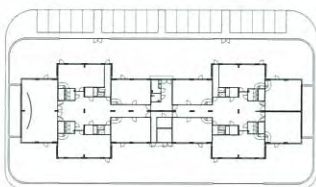
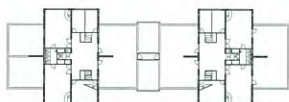
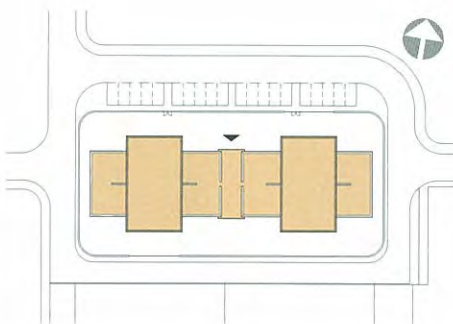
Schoolwoningen die nooit woningen worden

Veertien lokalen zouden acht woningen worden

Architect Kees Jongelie en locatiedirecteur Hetty de Veer zijn tamelijk unaniem: 'Het gebouw zal wel altijd een school blijven, dus had het ook maar beter echt als school ontworpen kunnen worden'. De vraag naar onderwijsvoorzieningen in de wijk Ravense Hoek is niet incidenteel, maar heeft een **structureel karakter**. 'En dan kun je', zegt Hetty de Veer, 'wel proberen het gebouw alsnog zoveel mogelijk aan te passen aan de wensen van de onderwijskundigen, maar je krijgt nooit die brede gangen waarin meer mogelijk is dan alleen de jassen op te hangen. Dan krijg je nooit de lokalen die groot genoeg zijn om klassen van 32 leerlingen te herbergen'.

De verschillende basisscholen – openbaar, protestants-christelijk en rooms-katholiek – hadden gedurende enkele jaren noodlokalen staan in de nieuwbouwwijk Ravense Hoek in Hellevoetsluis. Geen ideale situatie, reden voor de gemeente om een aannemer opdracht te geven een complex van **schoolwoningen** turn-key te ontwikkelen en te bouwen. Gemeente en aannemer benaderden samen Topos Architecten om het ontwerp te maken. Veertien lokalen moesten er komen, die op termijn tot acht woningen zouden kunnen worden omgevormd. Het schoolbestuur van R.K. Basisschool Hendrik Boogaard plaatste daarbij gelijk een kanttekening; de behoefte aan onderwijsvoorzieningen zou in de wijk wel eens veel langer en groter kunnen blijken, dan de gemeente voorzag. De gemeente Hellevoetsluis rekende echter op een tijdelijke piek in aanbod van leerlingen en wenste een gebouw, dat geschikt zou zijn voor bewoning.

'Het was een hybride opdracht', vertelt Kees Jongelie, 'omdat in het programma van eisen noch specifiek van een school, noch specifiek van woningen werd gesproken. De keuze, bijvoorbeeld, om als uitgangspunt een schoolgebouw te nemen, waarin later zou kunnen worden gewoond, was door de gemeente niet gemaakt. Dan kom je als ontwerper uit op een tamelijk neutraal gebouw, dat door de gebruiker moet worden ingekleurd. Belangrijk voor de uitstraling waren wel de grote ramen van de lokalen, zodat leerlingen en leerkrachten zichtbaar zijn. Zij kunnen verder het beeld van de school vormen'.

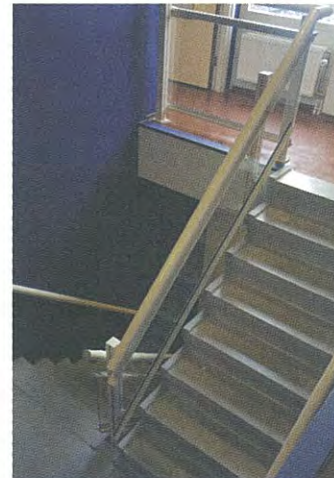
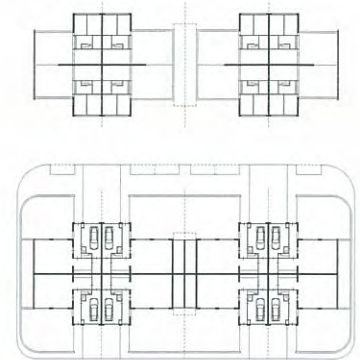
'Ik ben dus gaan stoeien met de opgave om de gewenste, toekomstige acht woningen zo te groeperen dat de ruimtes vooralsnog goed dienst zouden kunnen doen als leslokalen. Daarbij rekening houdend met de minimale eisen, die aan een schoolgebouw gesteld worden, zoals de hoogte van de plafonds. Door de acht woningen in twee units te verdelen en vervolgens met de ruggen tegen elkaar te plaatsen, kon ik extra veel raampartijen creëren. De eenlaagse tussenliggende ruimtes vormen een gang, die uitkomt in twee kleine hallen. Maar wat onder meer niet mogelijk was, door deze zo geformuleerde opgave, was om één grote centrale hal te ontwerpen, die bijvoorbeeld dienst kan doen als aula'.

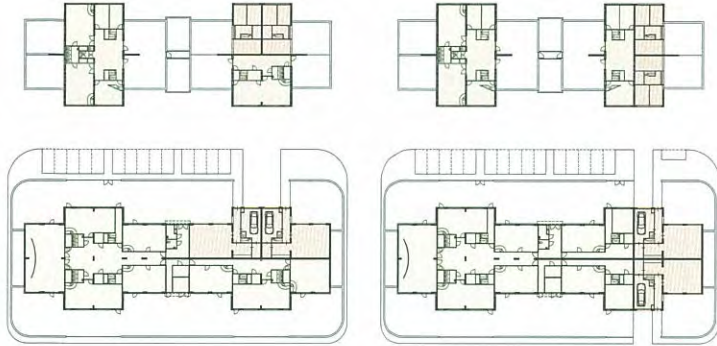
En die aula is ook net één van de faciliteiten die Hetty de Veer mist. 'Een grote gemeenschappelijke ruimte is essentieel in een school. Nu moeten we voor alles uitwijken naar locaties elders, die dan al vaak verhuurd of gereserveerd blijken'. De Veer ontbeert nog meer, zoals een lift. 'Ik krijg steeds meer lichamelijk gehandicapte leerlingen. Die kan ik nog even een plek geven op de begane grond, maar er komt een moment dat ik naar

boven moet uitwijken, en een lift zal er dan alsnog geplaatst moeten worden'. Maar vooral storen haar de **smalle gangen**. 'Alleen al de stromen kinderen die er door heen moeten leiden tot onveilige situaties'. Architect Jongelie beaamt het probleem. 'Ook weer veroorzaakt door de keuze er te zijner tijd woningen van te maken, waren extra ruimtes onmogelijk. Brede gangen en trappen zouden straks in de woningen overbodig zijn, dus was er geen budget voor'.

Hetty de Veer wijst nog op een ander fenomeen, waardoor het gebruik van het gebouw minder goed uitvalt. 'Aanvankelijk was het gebouw bedoeld om drie **verschillende basisscholen** onderdak te bieden, openbaar, protestants-christelijk en rooms-katholiek. Die drie scholen hebben ieder een geheel eigen, snelle ontwikkeling doorgemaakt, die er toe heeft geleid dat alleen wij hier zijn overgebleven. Het ontwerp echter hield rekening met die drie afzonderlijke scholen, de plattegronden moesten daarvoor goed indeelbaar zijn. Waarschijnlijk zou dat nu heel anders, en in ieder geval veel efficiënter, zijn ontworpen'.

Ondanks de kritiek, is Hetty de Veer blij dat zij onderdak heeft in deze vorm van tijdelijke scholenbouw. Ze noemt het een gebouw met een 'fris en fruitig uiterlijk'. Jongelie wijst naar de robuuste uitstraling. 'Het was aanvankelijk een verlaten desolaat gebied dat vroeg om een krachtig gebaar. Kijkend naar de ontwikkeling van het gebied en het gebouw zou een mildere architectuur nu meer voor hand hebben gelegen'. En hij hamert vervolgens op de noodzaak om 'ook wanneer het gaat om een opgave als schoolwoningen, de school zelf er bij te betrekken. In dit geval waren alleen de gemeente en de ontwikkelaar mijn

gesprekspartner, discussie met onderwijskundigen was niet mogelijk. Daarmee miste ik de partner die tegenspel had kunnen bieden, met wie je nog bepaalde gewenste of ongewenste effecten in het ontwerp had kunnen door-nemen en met wie je overlegt over de onderwijskundige visie. Dat het nu schoolwoningen werden, die vrijwel zeker nooit woningen zullen worden, heeft voor meer beperkingen gezorgd, dan wanneer de gemeente eertijds voor bijvoorbeeld een combinatie met een bedrijfs-gebouw had gekozen, of nog beter, meer had gedacht in termen van een casco, waarvan de volgende invulling mede door de tijd is te bepalen'.

Woonkamer wordt schoollokaal en weer woonkamer

Zes tijdelijke lokalen worden woonruimten voor verstandelijk gehandicapten

‘Een nieuwe en interessante manier van beleggen’, noemt Paul Vermunt van Financierings- en Beheersmaatschappij Vermunt de investering in de drie schoolwoningen in Roosendaal. ‘Interessant omdat je met een goede debiteur, namelijk de gemeente, en gedurende een aantrekkelijke periode, tien tot vijftien jaar, investeert in een project’. De aanstaande transformatie van schoollokalen naar woningen schrikt hem niet af. ‘Integendeel, wij onderzoeken op dit moment samen met de stichting Prisma de mogelijkheid om de ruimtes geschikt te maken voor woningen voor verstandelijk gehandicapten. Daarmee zouden wij opnieuw een duurzame relatie met een goede huurder kunnen opbouwen’.

De schoolwoningen aan de Jagersberg in Roosendaal maken deel uit van twaalf twee onder één kap woningen. Negen daarvan werden gelijk na de oplevering door de aannemer/ontwikkelaar verkocht. De andere drie woningen kregen enkele aanpassingen, om zo zes schoolklassen te kunnen huisvesten; drie op de begane grond en drie op de verdieping. Van 1998 tot oktober 2003 dienden de lokalen als tijdelijke huisvesting voor de openbare basisschool De Wingerd.

‘De Wingerd’, vertellen Vic Wendel en Kees van den Bijgaart van Sturm Architecten in Roosendaal, ‘maakte halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw een flinke groei door. Aanvankelijk, in 1994, bouwden wij acht groepsruimtes en een speellokaal voor de school. Drie jaar later ontwierpen wij er een gymlokaal naast. Ondertussen had de school ook enkele noodlokalen naast de hoofdvestiging geplaatst en een noodlokaal

situatie

elders in de wijk. Vervolgens kregen we de opdracht zes nieuwe groepsruimtes te ontwerpen op een dislocatie aan de Jagersberg, hemelsbreed één kilometer van het hoofdgebouw verwijderd. Overleg met de gemeente wees uit dat op deze plek het aantrekkelijk kon zijn om de combinatie met woningbouw te maken. Die kans deed zich voor toen we een aannemer/ontwikkelaar bereid vonden het project te gaan realiseren'. De twaalf woningen werden in 1998 opgeleverd, negen ervan onmiddellijk aan particulieren verkocht en de drie schoolwoningen werden door belegger F&B Vermunt aangekocht om te worden verhuurd aan de Bestuurscommissie Openbaar Onderwijs Roosendaal.

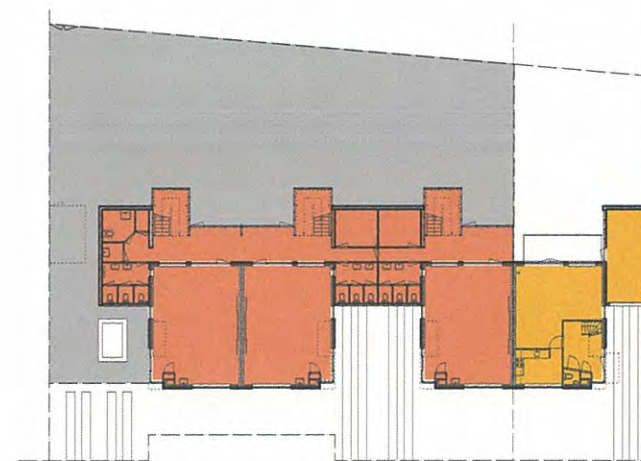
Deze schoolwoningen werden in dezelfde stijl als de overige negen twee onder één kappers opgeleverd, maar de plattegronden werden open gehouden. 'We hebben geen aparte meterkasten geplaatst en ook de vaste trappen naar de verdieping ontbraken', lichten Wendel en Van den Bijgaart toe. 'De toegang tot de lokalen boven werd mogelijk door trappen aan de achterzijde te plaatsen, die onderling werden verbonden met een gang op de begane grond'. Dit, en de plafondhoogte van twee meter negentig, waren de enige voorzieningen die wezen op het gebruik als schoollokalen, aldus de architecten. 'De tijdelijke functie stond bij de ontwerp-opgave voorop. We hebben de schoolwoningen dan ook echt als woningen vormgegeven'.

Voor het schoolbestuur was dit uitgangspunt geen bezwaar, aldus Wendel en Van den Bijgaart. 'Het bestuur kon zich prima vinden in onze opvatting, dat goed onderwijs vooral bepaald wordt door de wisselwerking tussen leerling en leraar. Daarbij is, zeker in het basisonderwijs, de ruimte minder belangrijk. Voor de architect is de opgave vooral de voorwaarden te creëren om die wissel-

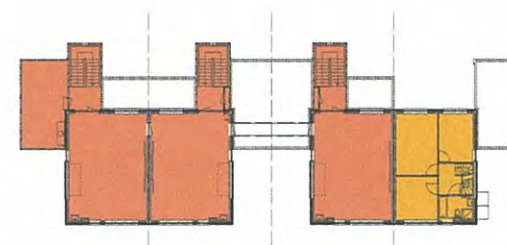
werking mogelijk te maken. Die houding deelden ook de leerkrachten. De lokalen in de schoolwoningen maakten het voor hen mogelijk om in een aangename omgeving les te geven'.

Nadat in 2003 basisschool De Wingerd bij de hoofdvestiging over voldoende nieuwe ruimten de beschikking kreeg, door hetzelfde architectenbureau ontworpen, konden de schoolwoningen worden verlaten. Toen kwam belegger F&B Vermunt weer in beeld. 'Bij de verhuur van deze woningen hebben we de verwachte verbouwingskosten na het leegkomen ingecalcu-leerd', memoreert Paul Vermunt. 'De gang die aan de achterzijde de drie woningen verbindt zou verdwijnen en de interieurs zouden geschikt worden gemaakt voor bewoning. Nu hebben wij echter de vraag voorgelegd gekregen om te onderzoeken in hoeverre de ruimtes geschikt kunnen zijn om licht verstandelijk gehandicapten onderdak te bieden. Dat blijkt een grotere investering te worden dan eertijds voorzien. Daartegenover staat dat verhuur aan de betreffende stichting Prisma opnieuw kan leiden tot een langdurige relatie met een betrouwbare huurder'.

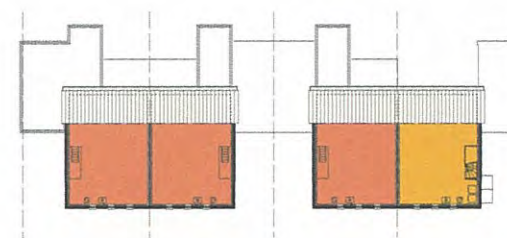
De verbouwing gaat anders uitpakken dan in de oorspronkelijke plannen gedacht was. 'De tijdelijke gang aan de achterzijde wordt blijvend bij de woningen getrokken', schetsen Vic Wendel en Kees van den Bijgaart. 'Er kunnen enkele woonkeukens in geplaatst worden. Twee van de drie schoolwoningen worden herverkaveld tot appartementen, vier per woning. Eén schoolwoning wordt zodanig heringedeeld dat er zes logeerkamers en een grote woonkamer met keuken in kan worden ondergebracht'. Al met al een nogal intensief gebruik van de ruimtes, vinden de architecten, 'maar geheel conform de normen van de stichting'.

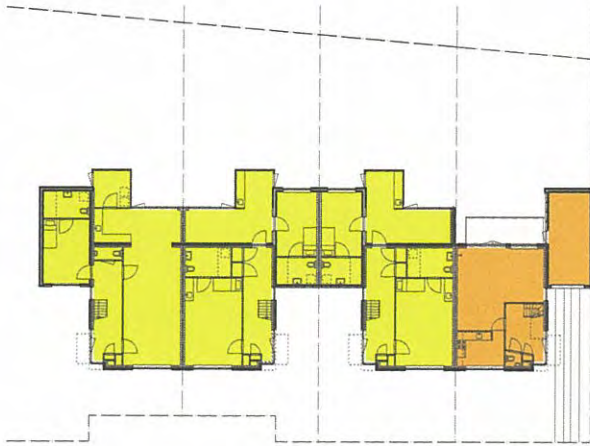
begane grond schoolwoning

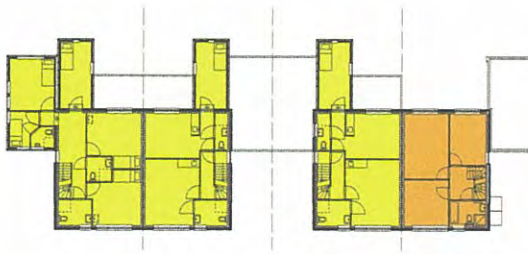
eerste verdieping schoolwoning

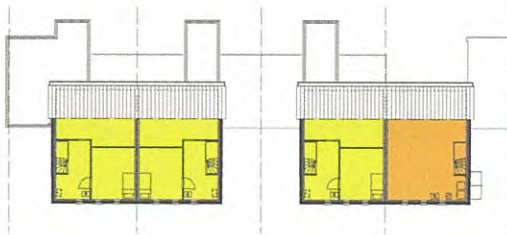
zolderverdieping schoolwoning

begane grond zorgwoning

eerste verdieping zorgwoning

zolderverdieping zorgwoning

De aanstaande transformatie van deze schoolwoningen brengt het gesprek op de opgedane ervaringen, die van nut kunnen zijn bij nieuwe projecten. 'Waar wij moeite mee hebben gehad en wat we in de toekomst ook zullen proberen te vermijden', constateren Wendel en Van den Bijgaart, 'dat zijn bijgebouwtjes, zoals de gang. Die had voor het onderwijs breder moeten zijn, meer mogelijkheden moeten bieden om er nevenfuncties in onder te brengen, bijvoorbeeld in de vorm van computerhoeken of andere mogelijkheden voor zelfstudie. Wat ook jammer is geweest, is het achteraf onnodig creëren van ruimte voor drie afzonderlijke trappenhuizen achter de woningen. In de tijd van het ontwerpen bestond nog de mogelijkheid dat de drie schoolwoningen gefaseerd zouden worden verlaten. Dat bleek in de praktijk niet te gebeuren. Wat wel goed heeft gewerkt, dat zijn de lokalen. De ruimtes bleken een goede sfeer en omgeving te bieden voor onderwijs, de beoogde wisselwerking tussen leraar en leerling mogelijk te maken'.

Een schoolkijkdoos in Eindhoven

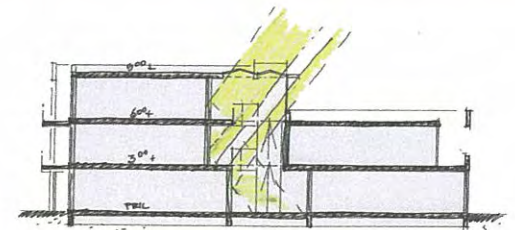
Twintig schoolwoningen bestemd voor twintig seniorenappartementen

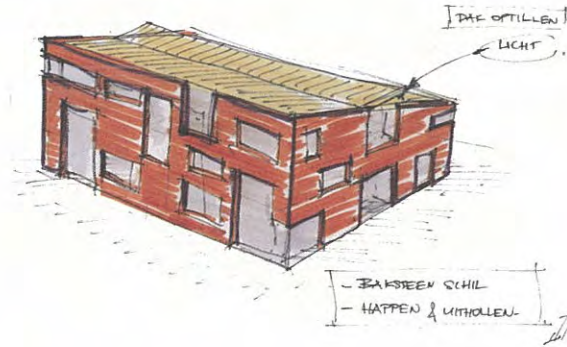
Bij de woningbouwcorporatie Domein in Eindhoven hebben zich al ouderen aangemeld voor de toekomstige seniorenappartementen, weet architect Wouter van Wijnen te melden. Zij zijn aangetrokken door de ruime maat van de toekomstige driekamerwoningen en vinden het plezierig te wonen in een complex dat, wellicht voor een deel, in gebruik zal blijven als school. Enig **geduld** moeten de ouderen wel hebben, want voorlopig heeft basisschool De Boschuil de twintig lokalen nog hard nodig.

Het bestuur van De Boschuil benaderde KdV Architecten in 1992 met, aanvankelijk, de opdracht voor het ontwerpen van een permanente basisschool voor acht groepen. Daarna voor een uitbreiding van zes, en later nog eens voor vier lokalen. De leerlingenstroom bleef echter groeien, waardoor er uiteindelijk behoefte bestond aan twintig semi-permanente lokalen.

Om budgettaire redenen dreigde de school toen te kiezen voor noodlokalen, reden voor KdV Architecten om een woningbouwcorporatie bij het project te betrekken. 'Wij hadden', vertelt Wouter van Wijnen, 'inmiddels ervaringen opgedaan met het concept van schoolwoningen. Het leek ons een beter alternatief dan de keuze voor een serie houten barakken'.

Voor corporatie Domein was het idee wel nieuw. 'Ondanks het feit dat een corporatie het **rendement** over een langere periode uitstrijkt, in tegenstelling tot bijvoorbeeld een projectontwikkelaar, heeft het lange tijd geduurd voordat Domein het risico aandurfde', aldus Van Wijnen. 'Dat is ook begrijpelijk', tekent hij er gelijk bij aan, 'omdat de investeringen verhoudingsgewijze hoger zijn, bijvoorbeeld vanwege de extra verdiepingshoogte en de door

de school gewenste extra ruimtes, die nodig zijn voor het individueel of projectmatig onderwijs. Voorts moest men wennen aan de andersoortige huurder, en aan het principe dat na afloop van de huurperiode voor de school, er geïnvesteerd moet gaan worden in het ombouwen van de lokalen tot appartementen. De restwaarde van het casco met de verbouwingskosten gaat daarna dienen als basis voor verdere verhuur'.

Eind 1997 kreeg Van Wijnen het groene licht om dit complex van schoolwoningen te realiseren. Het stedenbouwkundige uitgangspunt was een op zichzelf staande bouwmassa die niet was gerelateerd aan de bestaande rooilijnen. Het gebouw heeft een flauw hellend dak, van drie lagen hoog aan de noordzijde naar twee lagen aan de zuidzijde. De school is verdeeld in twee stroken van vier lokalen die worden ontsloten door een binnenstraat. In dit 'bescheiden atrium', in de woorden van Wouter van Wijnen, zijn nu de trappen en kan later een lift worden gebouwd. Via een glasstrook in het dak en verschillende vides krijgt het atrium daglicht. Mocht het complex ooit worden getransformeerd naar seniorenhuisvesting, dan kan dat gefaseerd gebeuren. In de lokalen worden scheidingswanden aangebracht tussen de kamer, de twee slaapkamers, de keuken en de natte cel. Alle (loze) leidingen liggen wel al precies op de goede plaats, nu nog verborgen boven het verlaagd plafond. Buiten het gebouw is ruimte voor bergingen en een pad achterlangs wordt voorzien van een pergola met een tuinmuur.

Het gebouw heeft een neutrale, functionele uitstraling. Een donkere, warme roodbruine baksteen bepaalt de gevel. Hout, in dezelfde tint als de steen, speelt een rol in het opdelen en invullen van de gevelopeningen. 'De schoolse sfeer', geeft Van Wijnen aan, 'zit vooral in de afwerking van het interieur, bijvoorbeeld in de pastel-

kleur van de tegels, de vloerbedekking en de aankleding. En natuurlijk in de plattegrond, de grootte van de klaslokalen bijvoorbeeld, die zijn zeven en een halve meter breed'.

'Het gebouw past ons als een jas', zegt schooldirecteur Jan Groenen. 'Toen wij deze mogelijkheid kregen voorgesteld dachten wij bij schoolwoningen vooral aan woningen en vreesden wij weggestopt te worden in toekomstige huiskamers. Gelukkig is daarvan in het geheel geen sprake. Wat misschien aan de buitenkant niet direct als een klassiek schoolgebouw oogt, wordt binnenin wel zo ervaren. De klassen zitten in ruime lokalen, met uitzicht op het atrium én op elkaar, zodat er ook het gevoel heerst dat wij als school bijeen zitten'.

De gecombineerde opgave brengt beperkingen met zich mee, signaleert Wouter van Wijnen. 'Een school heeft behoefte aan extra ruimtes, computerhoeken, kamers voor Remedial Teaching, mogelijkheden om over te blijven en dergelijke. Die vergen meer investeringen dan voor het toekomstige gebruik nodig zijn. Een woningbouwcorporatie, zoals in dit geval, kan daar voor een deel in mee gaan, maar in bepaalde mate. Dus moet ook een school concessies doen. Zo zie je in dit project de ICT-werkplekken in de hal boven in het gebouw. Dat is voor de docenten op de begane grond niet optimaal'. Dat is een concessie die ook door Jan Groenen wordt betreurd. 'Het enige dat we echt missen zijn kleine, af te schermen ruimtes. Zo hebben we ook geen personeelskamer. Mocht ik ooit weer als bouwheer optreden, dan lever ik graag een leslokaal in voor enkele aparte ruimtes in het gebouw'.

Toont het gebouw niet echt als een school, het is in de wijk zeker geen anoniem gebouw. Vorm en massa van het complex maken het toch tot een landmark.

'Maar het blijft natuurlijk een hybride ontwerp-opgave', stelt Wouter van Wijnen. In de wijze waarop met die opgave wordt omgegaan, ziet hij een duidelijke richting. 'Aanvankelijk zag je vooral tijdelijke onderwijshuisvesting in de vorm van twee onder één kappers. De beoogde eindbestemming bepaalde de vorm. Nu worden schoolwoningen veel meer als, wat ik zou noemen, een "schoolkijkdoos" ontworpen. Een gebouw, een schil eigenlijk, met happen eruit voor het licht en waar je, als je naar binnen kijkt, een school ontwaart. Functioneel en vooral flexibel. Net zomin als de school weet of de tijdelijke huisvesting echt tijdelijk is, weet een woningbouwcorporatie of projectontwikkelaar wat de woonvraag over vijftien jaar is. Je bouwt een casco, dat zich goed leent om er onderwijs in te geven en dat een duurzaam karakter heeft. Wanneer ik nu terugkijk op dit ontwerp voor De Boschuil, zie ik hoezeer de focus nog was gericht op de plattegronden. Bij nieuwe opgaven benader ik het gebouw al weer meer als een schil, een huls waarin telkens opnieuw andere functies mogelijk zijn. Dat geeft het gebouw duurzaamheid, die vervolgens afstraalt op het onderwijs'.

Tijdelijk, maar met veel respect voor leerlingen

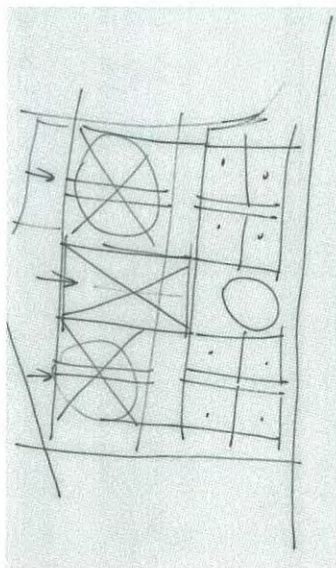
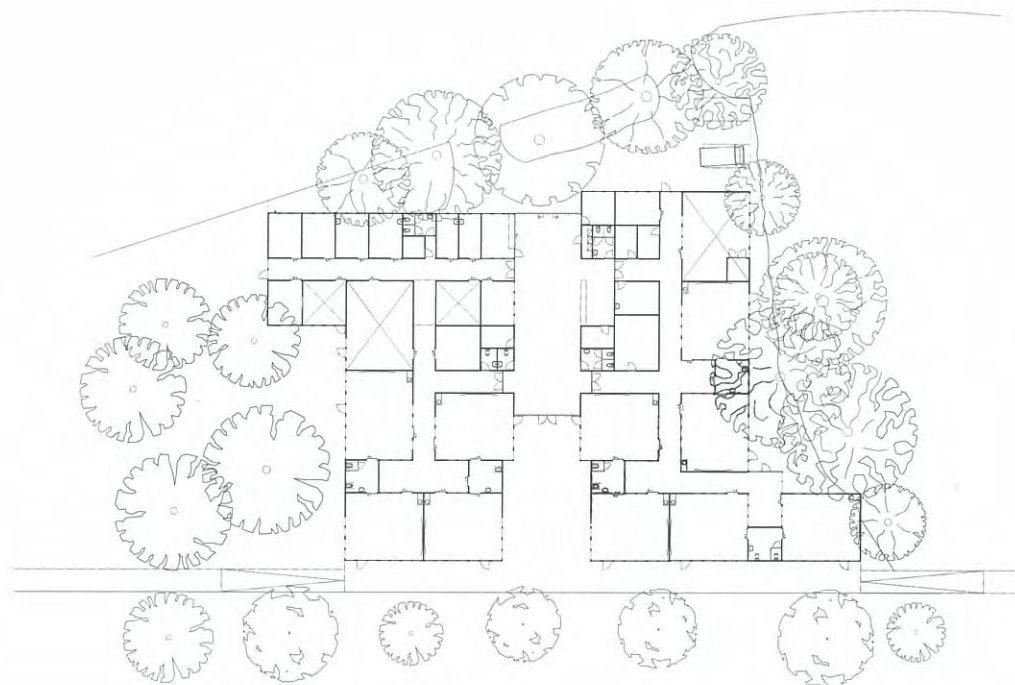
Tijdelijke huisvesting, waarschijnlijk sloop

‘Een gebouw dat met **respect** voor deze bijzondere groep leerlingen is ontworpen – dat is in één zin de beste typering die ik kan geven aan onze huidige tijdelijke huisvesting’, aldus directeur Bert Klaassen van de scholengemeenschap Mariëndael. ‘Wij hebben jarenlang onderdak gehad in drie noodbarakken, waaraan werkelijk alles slecht was; lekkages, verzakkingen, noem maar op. In oktober 2003 konden we de overstap maken naar, opnieuw, een tijdelijke voorziening, maar nu geheel anders van opzet. Gefundeerd op een betonnen vloer, ingericht met ruime rechte gangen, met veel licht en goed isolerende tussenwanden’.

Mariëndael wacht op een definitieve huisvesting, over enkele jaren, in een brede school in een nieuwbouwwijk in Apeldoorn. Om de problemen met de houten noodlokalen op te lossen, gaf de gemeente Apeldoorn het bureau Witteveen Architecten opdracht om op het terrein van Groot Schuilenburg een tijdelijke, maar betere noodvoorziening neer te zetten. Het gebouw moest tien groepen – onderbouw en bovenbouw – herbergen, compleet met alle voorzieningen die het speciaal onderwijs voor meervoudig gehandicapten vereist. Belangrijk was ook een centrale ontmoetingsruimte en het zo eenvoudig mogelijk oplossen van de vele **bewegingen** tussen de leslokalen en de ruimtes voor therapie, begeleiding en behandeling.

‘Ik ben het ontwerpproces gestart met twee begrippen: rust en overzichtelijkheid’, vertelt architect Jeroen Koudijs. ‘Die begrippen kreeg ik mee tijdens een brainstormmiddag in februari 2003, die ik met alle betrokkenen

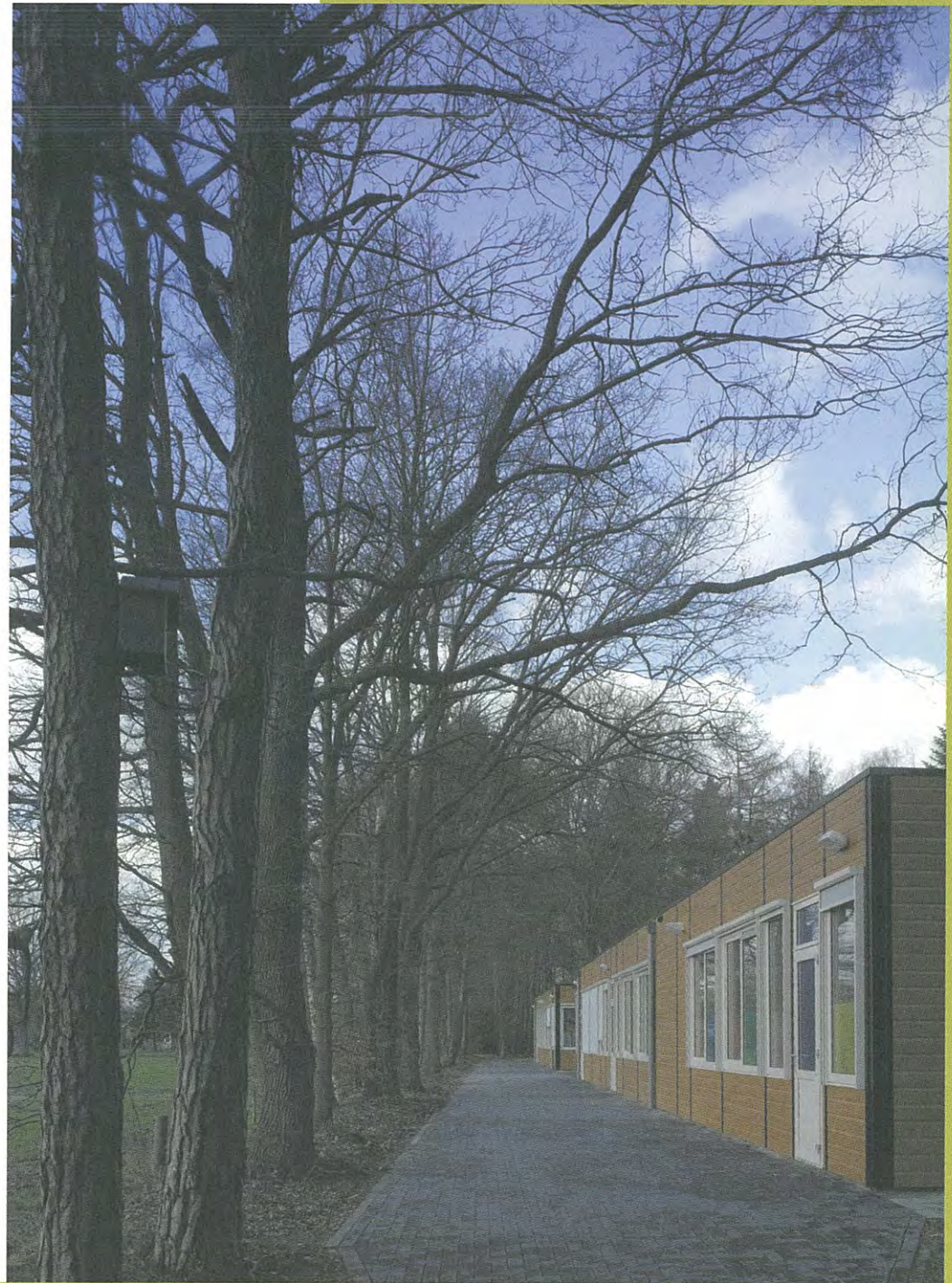
had georganiseerd. Iedereen mocht die middag meedenken en meepraten over het programma. Na afloop gingen de meeste deelnemers naar huis met de gedachte "benieuwd waar dat naar toe leidt". Ikzelf had een **plattegrond** in het hoofd, die bepalend werd voor de verdere uitwerking. Men wilde bijvoorbeeld privacy in de behandelkamers en ruime gangen voor rolstoelen en dergelijke. Daaruit concludeerde ik dat het beperkte budget gestoken moest worden in de logistiek en de sfeer binnenin. Architectonische hoogstandjes, als ik het zo mag noemen, moesten achterwege blijven. Het tijdelijke karakter heeft mij in het eerste deel van dit ontwerp-proces niet in minst gehinderd'.

Het schoolgebouw kreeg zijn vorm vanuit de centrale hal, waar om heen de behandelruimten en lokalen werden geplaatst. De **architectuur** van het gebouw kwam pas in een later stadium aan de orde, 'die werd eigenlijk bepaald in nauw overleg met de bouwer, Hodes Bouw-systemen. De gemeente Apeldoorn koos voor dit bedrijf, omdat het door hen geleverde materiaal na gebruik weer zou kunnen worden hergebruikt', aldus Koudijs. 'Tot mijn tevredenheid bleek er echter veel mogelijk in de vormgeving van het uiterlijk van het schoolgebouw. Zo kon de gevel voorzien worden van houten rabatdelen, waarmee het gebouw aansluit bij zijn bosrijke omgeving'.

De gemeente Apeldoorn ging er in 2003 van uit dat het gebouw drie tot maximaal vijf jaar een functie zou hebben. Een deel van de investering zou terugvloeien, wanneer Hodes daarna het materiaal zou hergebruiken. Die gedachte was mede geënt op het streven om Mariëndael binnen enkele jaren een definitieve plek in de brede school in de wijk Zuidbroek te geven. Inmiddels is de tevredenheid over de tijdelijke huisvesting zo groot, dat de gemeente overweegt om het gebouw te laten staan,

en een functie te geven binnen het complex van Groot Schuilenburg. Hans Cusveller, van de dienst Samenleving bij de gemeente Apeldoorn, zegt hierover: 'Voor dit tijdelijke schoolgebouw is gekozen om een terugkoopregeling te treffen met de aannemer. Dat maakte de investering aantrekkelijker. Op basis daarvan is ook een **tijdelijke vergunning** voor het plaatsen van het gebouw afgegeven. Omdat het gebouw zeker 20 tot 25 jaar meekan, valt te overwegen er een definitieve bestemming aan te geven. Maar daarvoor moet een nieuwe vergunning worden aangevraagd en daaraan zitten, gelet op het bestemmingsplan, nog wel enkele haken en ogen vast'.

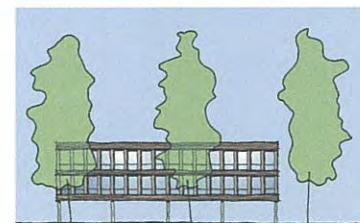
Voortgezet onderwijs in toekomstig kantoor

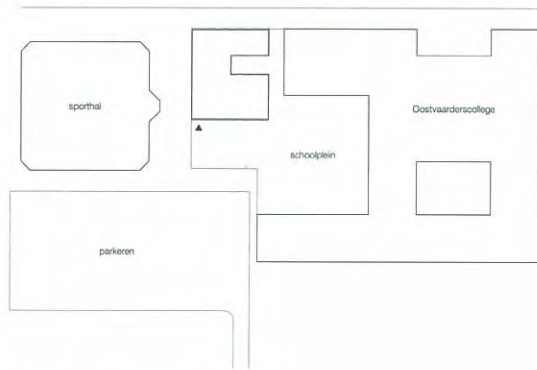
Dertien lokalen plus overblijfruimte worden kantoren

De vraag naar voortgezet onderwijs was opeens zo groot, dat eerst met houten noodlokalen en vervolgens met – binnen een jaar te realiseren – tijdelijke huisvesting de leerlingenplaatsen moesten worden gecreëerd. 'Die vraag was en is niet volledig te voorzien', aldus Sibbele Ongering, hoofd projectleider Almeers Facilitair Bedrijf. 'Het gemeentelijk bureau voor onderwijsprognoses weet natuurlijk wel in aantallen welke doorstroom vanuit het basisonderwijs plaatsvindt, maar de keuze die de kinderen maken voor een schooltype is van te voren niet bekend. Daarnaast is de instroom van leerlingen van buiten Almere elk jaar een nieuw gegeven'.

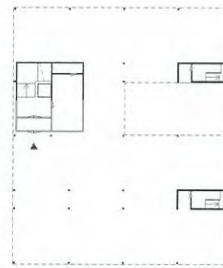
De gemeente vroeg eind 2002 architect Jan Jonkers van het gelijknamige bureau in Amsterdam, een ontwerp te maken voor tijdelijke huisvesting voor dertien schoollokalen die, zo werd voorzien, na vijf jaar een kantorenfunctie kunnen krijgen. Het Oostvaarderscollege beschikt naar verwachting in 2008 over een definitieve, grotere dependance. Jan Jonkers: 'De opdracht was niet alleen om een multifunctioneel gebouw te ontwerpen, maar ook om dit binnen een jaar te kunnen opleveren. Almere wilde niet langer dan een jaar de enorme aanwas van leerlingen huisvesten in de bekende houten noodlokalen. In samenwerking met een aannemer, waar overigens wel een competitie aan vooraf is gegaan, kon ik binnen een maand een plan plus een prijs presenteren'.

Het beschikbare, compacte kavel tussen het hoofdgebouw en de sporthal leek zich aanvankelijk alleen te lenen voor een langwerpig blok met lokalen aan een

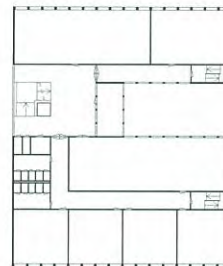

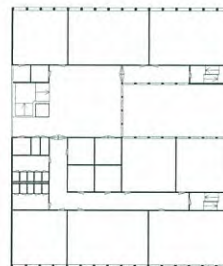
situatie

begane grond

eerste verdieping

tweede verdieping

gang. 'Wat mij daaraan tegenstond, was dat de gebruikers geen uitzicht kregen op het aangrenzende park', vertelt Jonkers. 'Om die reden heb ik voor een meer vierkant blok gekozen, met een grote patio voor de ingang. Dat levert extra veel daglichttoetreding op, zowel voor de lokalen en de centrale hal in het gebouw, als voor de **fietsenstalling** eronder'. Want het gebouw moest verrijzen op de plaats waar op dat moment vele honderden fietsen van de scholieren stonden. Jan Jonkers 'tilde' daarom de tijdelijke huisvesting op, en plaatste het op palen. Aan de vereiste snelle realisatie kon mede worden voldaan door de specialisatie van de aannemer in houtskeletbouw. De kolommen en de liggers, die de constructie vormen, zijn daarbij van staal met geprefabriceerde betonnen vloeren.

'Hoewel ik mij heb laten leiden door de toekomstige kantoorfunctie, bijvoorbeeld door een stramien van 3.60 meter te gebruiken, heeft het gebouw toch vooral de sfeer van een school', aldus Jonkers. 'Natuurlijk door de lokalen van minimaal 50 vierkante meter, maar ook door een grote **centrale hal** te ontwerpen en op andere plekken voor een zekere overmaat in ruimte te zorgen. Wat dat betreft is het makkelijker om tijdelijke scholenbouw te ontwikkelen met in het achterhoofd de toekomstige kantorenfunctie, dan wanneer het gebouw te zijner tijd een woonfunctie zou moeten krijgen. Dat laatste zou overigens wel mogelijk zijn in dit ontwerp, want er kan een serie appartementen in onder worden gebracht, met bijvoorbeeld Franse balkons voor de nu grote glazen puilen'.

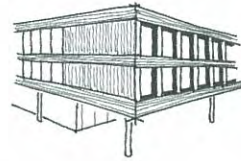
'Mijn belangrijkste uitgangspunt was een gebouw te maken met een duidelijk eigen karakter, dat aansloot bij de sfeer van het aangrenzende park. Verder heb ik geprobeerd om het een min of meer neutrale opzet en

uitstraling te geven, zodat het in de toekomst zonder problemen van functie kan veranderen. Een mooi voorbeeld van een dergelijke bouwwijze vind ik de **grachtenpanden** in Amsterdam. Al deze panden hebben grosso modo eenzelfde uiterlijk van baksteen met grote kozijnen. De detaillering zorgt ervoor dat elk pand toch weer uniek is. Achter al deze gevels gaan vele verschillende functies schuil. De plattegronden van de panden, in combinatie met de grote plafondhoogte, zorgen ervoor dat de panden zonder problemen gebruikt kunnen worden als woning, kantoor, café, hotel en dergelijke. In mijn ogen is dit het belangrijkste uitgangspunt voor het veelgenoemde "duurzaam bouwen". Zorg ervoor dat een gebouw flexibel is en daardoor lang bruikbaar blijft'.

Tegen de gevels van het tijdelijke schoolgebouw zijn op een horizontale wijze Western red cedar delen geplaatst, die de door de hoge raampartijen sterk verticale opbouw van het gebouw doorbreken. Het hout zorgt enerzijds voor aansluiting op de sfeer van het park en anderzijds voor **onderscheid** met het hoofdgebouw en de sporthal. 'Zo heeft het gebouw voldoende eigen uitstraling, nodig om zich later als kantoor te kunnen onderscheiden', licht Jan Jonkers toe.

Voor hun nieuwe functie zullen de dertien lokalen en de overblijfruimte in één keer door de school moeten worden afgestoten. Het ontwerp leent zich niet voor een gefaseerde transformatie, meent Jonkers. 'De **ingrepen** zijn miniem. Alleen moet een aantal lokalen waarschijnlijk voorzien worden van tussenwanden en extra deuren. Maar langs de binnengevel lopen bijvoorbeeld al de kabelgoten. De gevelindeling, met penanten op een stramien van 1 meter 80, zorgt er voor dat extra tussenwanden zonder problemen geplaatst kunnen worden'.

Met deze tijdelijke huisvesting van dertien lokalen moet vijf jaar worden overbrugd. Daarna heeft het Oostvaarderscollege de beschikking over een nieuwe dependance. De gemeente Almere, die de investering in een periode van vijftien jaar wil afschrijven, spreekt van een 'aanvaardbaar risico' in de woorden van Sibbele Ongering, hoofd projectleider Almeers Facilitair Bedrijf. 'Het is voor ons een nieuwe vorm van ontwikkeling en dus zijn we nog voorzichtig in ons oordeel, maar ik verwacht dat het gebouw zonder al te veel problemen over enkele jaren als kantoorgebouw is te verhuren. Wanneer dat zo blijkt te zijn, voorzie ik op meer plaatsen in Almere de mogelijkheid, en de wenselijkheid, om dit soort gebouwen met een dubbelfunctie te bouwen'.

Lesgeven in bedrijfsruimten en ateliers

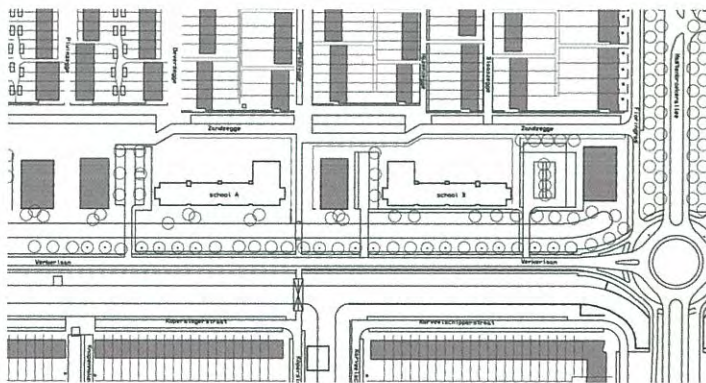
Achtentwintig lokalen worden bedrijfsunits

Geen woningen, maar kantoren, ateliers, bedrijfsruimten of een buurthuis – dat is de toekomst voor de schoolgebouwen aan de Werkerlaan in Zwolle. De wijk Stadshagen is, met ruim 12.000 woningen, een goed voorbeeld van een nieuwe woonwijk met een 'kinderpiek'. Atelier Dutch verrichtte een stedenbouwkundige studie naar de mogelijkheid voor twee clusters van tijdelijke schoollokalen. Het onderzoek wees uit dat aan de Muurmeesterstraat acht lokalen mogelijk zijn, die later omgebouwd kunnen worden tot woningen. Aan de Werkerlaan konden 28 lokalen geplaatst worden, die op termijn zijn om te zetten in **bedrijfsruimten**.

De Werkerlaan is een strook van onder andere bedrijven en kantoren. De laan vormt een as naar het centrum van Stadshagen. De tijdelijke schoolgebouwen dienen als dependance voor een wisselend aantal basisscholen. 'De opdracht was om het mogelijk te maken op termijn de school in fasen om te bouwen tot bedrijfsruimten', vertelt Eerde van Leeuwen van Atelier Dutch. 'Daarom hebben we steeds units van vier lokalen ontworpen, gescheiden door entreezones met trappenhuizen, vides en houten loopbruggetjes. Dit levert nu al rendement op, want naast het gebruik als schoolgebouw is één unit in gebruik genomen als zelfstandig kinderdagverblijf'.

Voor projectmanager Oene de Boer van BPF Bouwinvest is het vooralsnog een uniek project. 'Van oorsprong beleggen wij onze pensioengelden in woningbouw en commercieel onroerend goed als winkels en kantoren. Een schoolgebouw is nieuw, en de combinatie met een bedrijfsverzamelgebouw maakt het nog eens extra bij-

situatie

zonder. Maar wij zijn er zeer tevreden mee en hebben met de gemeente een huurcontract voor twintig jaar kunnen sluiten'. Over de verdere toekomst kan De Boer zich niet uitlaten. 'Dat is koffiedik kijken. Voor ons is het belangrijk dat het gebouw flexibel genoeg is om op verschillende vragen uit de markt te kunnen reageren, bijvoorbeeld omdat het gebouw is op te delen in zeven zelfstandige units'.

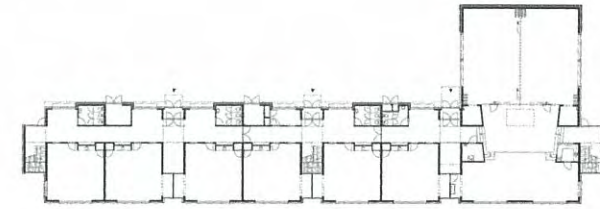
Een smalle sloot scheidt de strook schoollokalen van de Werkerlaan. Twee bruggen bieden toegang tot de school. Elke brug komt uit op een parkeerplaats die omzoomd is door een haag. Het gebouw heeft een sterk **utilitair karakter**, mede door de gevels van blanke aluminium golfplaten. 'Aluminium', vertelt Eerde van Leeuwen, 'past enerzijds in de traditie van ons bureau, dat een voortzetting is van Ontwerpbureau Teun Koolhaas Associates, en anderzijds geeft het materiaal goed uitdrukking aan de toekomst van het gebouw. Het heeft natuurlijk een minder warme uitstraling dan wanneer er baksteen was gebruikt, maar de levendigheid die hoort bij het schoolgebruik komt op andere plaatsen en andere manieren tot uiting'. Fel gekleurde houten puiken zorgen voor een vrolijk kleuraccent. De gevels van de tussenzones zijn voorzien van reglit glazen panelen. Deze laten in de trappenhuisen en in de uitbouw van de lokalen een diffuus licht door en geven het gebouw een zekere mate van transparantie.

'De architectuur', zegt Oene de Boer, 'is een expliciete keuze van de architect. Sommigen vinden het prachtig, anderen zijn er minder van gecharmeerd. Voor mij is het belangrijkste dat de materiaalkeuze geen problemen geeft voor een herbestemming. Het is weliswaar kwetsbaar, maar gelukkig gemakkelijk te vervangen'.

Bij het programma van eisen heeft BPF Bouwinvest nadrukkelijk de schoolbesturen betrokken. 'Los van de wettelijke eisen hebben wij hen ook uitgenodigd met meer persoonlijke wensen en verlangens te komen. En bij vrijwel alles hebben we elkaar kunnen vinden', aldus Oene de Boer. 'Waar expliciet met het gebruik als school rekening is gehouden', zegt Van Leeuwen, 'is met de **plattegrond**. Die is heel klassiek met een lange en brede gang langs de lokalen, waar extra werkplekken mogelijk zijn. De vloeren zijn bedekt met fel gekleurd rood en blauw linoleum, wat ook een speels karakter geeft. De twee speellokalen en de hal liggen verdiept en kunnen door de panelenwanden te verplaatsen tot een grote ruimte worden gevormd. Zo kan het overblijfslokaal tevens dienen als podium. En verder is natuurlijk de grootte van de klaslokalen belangrijk, dat was een belangrijke eis van de schooldirecties'.

Omdat de wensen van een volgende gebruiker betreffende het gebouw nog niet duidelijk waren tijdens het ontwerpproces, is ervoor gekozen om in ieder geval een goed schoolgebouw te maken. De te verwachten **aanpassingen** kunnen redelijk eenvoudig worden gepleegd. Het materiaal van het inbouw pakket – metalstud wanden waarvoor gekozen werd vanwege het budget – is over vijftien jaar 'op' en zal vervangen moeten worden. Met de plaatsing van een lift is rekening gehouden.

Aaldert Renting is directeur van de protestants-christelijke basisschool De Wendakker. 'Wij hebben het hier prima naar onze zin', vertelt hij. 'Het is een **uitstekend alternatief** voor de houten noodlokalen die elders het aanbod van kinderen moeten opvangen, waarin kou en warmte amper zijn te beheersen en leraren en leerlingen gek worden van de geluidsoverlast. Natuurlijk heeft het

begane grond

ontwerp zijn beperkingen. De gang bijvoorbeeld is voor ons toch nog te smal. Maar de school wordt door iedereen echt als een school ervaren'.

Medio 2005 verlaat hij dit gebouw, wanneer zijn eigen nieuwe hoofdvestiging gereed is. Zijn lokalen worden dan ingenomen door de vijfde basisschool in de wijk, die ondertussen ook ernstig verlegen zit om deze vorm van tijdelijke huisvesting.

eerste verdieping

Het Meesterwerk, een 'slimme school'

Basisschool, kinderdagverblijven, schoolwoningen en appartementen

De 'slimme school', noemen Marjon Mors en Martina de Haan van SVP Architectuur en Stedenbouw het project in Almere, dat eind 2004 wordt opgeleverd. Het ontwerp biedt een duurzame toekomst, vindt een oplossing voor het onderhoud, creëert veiligheid en past binnen een zeer krap budget.

'Wat er straks staat', schetsen Marjon Mors en Martina de Haan, 'is een complex van twee kinderdagverblijven annex peuterspeelzaal, met een basisschool op de begane grond en 27 appartementen, drie patiowoningen en vier schoolwoningen op de verdieping. Deze combinatie maakt het mogelijk het schoolgebouw te realiseren, waarvoor door de gemeente in eerste instantie een bijna absurd laag bedrag was gereserveerd, tien procent minder dan de gebruikelijke, toch al geringe financiële middelen'.

Samen met ontwikkelaar en aannemer Heijmans, interesseerden de architecten de Woningstichting Almere, inmiddels opgegaan in Ymere, voor de combinatie van een basisschool met woningen. 'De toevoeging van woningbouw op de verdieping, maakt dubbel grondgebruik mogelijk, waarmee de grondkosten in verhouding daalden'. Ymere werd opdrachtgever en dat betekende gelijk een oplossing voor een tweede probleem, het onderhoud van het complex. 'Onderhoud', stellen Mors en De Haan, 'is de "core business" van een woningbouwvereniging. Een goed onderhouden schone school heeft een positieve uitstraling op de woningen en omgekeerd. Ymere heeft niet alleen de woningen maar ook de school in beheer en draagt daarom zorg voor het onderhoud'.

Dit komt ook terug in de visie van Joop Baars, directeur Ymere Ontwikkeling. 'Het Meesterwerk is een slimme school omdat het een aantal aspecten verenigt. Allereerst onze maatschappelijke kant als woningcorporatie. Wij hebben veel woningen in deze regio ontwikkeld, en daar horen goede **voorzieningen** bij. Die kunnen we de bewoners nu aanbieden. Daarnaast maakt de slimme school het mogelijk dat de diverse betrokkenen zich bij uitstek op hun eigen kennisgebied kunnen richten. Maar al te vaak zie je dat het management van een school zich veel moet bezighouden met onderhouds- en beheersaangelegenheden. Dat zijn nu precies onderwerpen die tot de kerntaak van een woningcorporatie horen, naast het ontwikkelen van woningen. Door dat soort aandachtsvelden van het onderwijsmanagement over te nemen, kan een schooldirectie zich veel meer richten op de eigen expertise, de inhoud van het onderwijs'.

Dat het complex in opdracht van een woningcorporatie kon worden gebouwd, maakt niet alleen de realisatie en het onderhoud mogelijk, maar betekent ook op een ander vlak winst. Er is een conciërge, er is sociale controle, kortom de **veiligheid** is groot. Wie overdag van huis is om te werken, weet dat door de school het complex niet leeg staat. En 's avonds zijn het de bewoners die een oogje in het zeil kunnen houden. Waar scholen in de avonden en weekends nogal eens het slachtoffer zijn van brandstichting en vernieling, zijn er nu de burens die dat kunnen tegengaan. Daarvan profiteren overigens niet alleen de gebruikers van het complex zelf, maar ook de bewoners in de wijk, stellen zowel de architecten als Ymere.

De vierde toegevoegde, waardevolle component aan het complex is de **duurzaamheid**. 'De integratie in één gebouw van verschillende functies, variërend van een peuterspeelzaal tot vier schoolwoningen, maakt dat

de flexibiliteit groot is', merken Marjon Mors en Martina de Haan op. 'De vier schoolwoningen zijn sterk geïntegreerd in het gebouw. Leraren noch leerlingen zullen iets van de tijdelijkheid van deze lokalen ervaren'. Wel is deze hoek van het gebouw anders vormgegeven, heeft de gevel meer glas gekregen en is 'opgetild' en geplaatst op kolommen. 'Zonder afbreuk te doen aan de eenduidige architectuur van het gebouw, maakt dit het mogelijk om deze ruimten later niet alleen als woningen, maar ook als kantoren te verhuren c.q. te verkopen', aldus Joop Baars.

De directeur van Ymere Ontwikkeling meldt nog een andere winsituatie. De appartementen zijn inmiddels, ver voor oplevering, verkocht. 'De extra revenuen daaruit – wij zijn een woningcorporatie en streven dus niet primair winst na – kunnen worden aangewend om op andere plekken in het gebouw nog extra **kwaliteit** te realiseren'. Baars haalt vervolgens de gemeente Almere als belangrijke medespeler naar voren. 'Een voorwaarde van ons bij dit project was wel dat wij ook eigenaar van de grond zouden worden. Daartegenover stond dat de gemeente het onderhoud van de school in feite kon afkopen'.

De kinderdagverblijven en de school zijn programmatisch zo georganiseerd, dat kinderen van dezelfde leeftijd bij elkaar zitten. Architectonisch is dit vertaald in afzonderlijke 'huizen', met elk een eigen specifieke uitstraling. Deze huizen worden onderling gescheiden door patio's en entrees. Zij vormen 'als het ware de longen die zorgen voor licht en lucht in het complex'. Een middenstraat verbindt de verschillende clusters met elkaar. Elk huis bevat een centrale ruimte als 'hart' van het cluster. De appartementen, patiowoningen en schoolwoningen op de verdieping liggen rond een daktuin. De ruimtelijke opbouw van deze wooneenheden ondersteunt het architectonische principe van de huizen op de begane grond.

begane grond

verdieping

De economische onderbouwing, de duurzaamheid, het onderhoud en de veiligheid zijn elementen die bijdragen aan het 'slimme' karakter van het complex. 'Wat daar ook aan bijdraagt is het efficiënte ruimtegebruik', laten Joop Baars en de architecten zien. 'Het Meesterwerk is een slim gebouw, dus meer dan alleen een slimme school, omdat efficiënt wordt omgegaan met de openbare ruimte in het complex. Ruimtes die anders alleen gelijktijdig worden gebruikt, krijgen nu ook een volgtijdig gebruik. Gangen, hallen en dergelijke worden veel optimaler gebruikt dan anders mogelijk zou zijn. De plattegrond van het gebouw maakt het mogelijk dat bijvoorbeeld een speellokaal niet onnodig leeg hoeft te staan. Maar het is ook een optie om in een verdere toekomst een deel van de lokalen beneden om te bouwen tot woningen of appartementen'. Dat wordt nog eens versterkt, omdat het gebouw als een school is ontworpen, en niet als een woningbouwcomplex. 'In een school kun je wonen, maar niet andersom'.

Om die reden hebben de architecten er ook voor gekozen het gebouw een **schoolse architectuur** te geven. 'Wanneer je straks de straat inrijdt moet je gelijk zien: daar staat een school. Het is een landmark in de wijk'. Aan dat beeld draagt onder meer ook het accent in hoogte bij, aan de kant van de hoofdentree. 'Pas binnenin, op de verdieping, ontdek je de buitenruimtes als steegjes, die het woongedeelte "kleuren". Daar ga je het als een grootstedelijk gebouw ervaren, als een stad in een stad. Met een grote variatie in leeftijdsgroepen en slimme vormen van gebruik'.

38 Technische gegevens

Acht schoolwoningen aan de Rode
Kruislaan in Hellevoetsluis

Architect: Topos Architecten, Waddinxveen
Opdrachtgever: Gemeente Hellevoetsluis
Aannemer: Van der Waal, Vlaardingen
Oplevering: 1999
Bruto vloeroppervlakte: 1.566 m²
Stichtingskosten: € 1.577.000

Negen woningen en drie schoolwoningen
aan Jagersberg, Roosendaal

Architect: Sturm Architekten, Roosendaal
Opdrachtgever: Bestuur Openbaar Onderwijs
Roosendaal
Financier: Financierings- en Beheersmaatschappij
Vermunt bv
Aannemer: Aan de Stegge bv, Roosendaal
Oplevering: 1998
Bruto vloeroppervlakte: 2.280 m²
Stichtingskosten: € 1.044.700,-

Twintig schoolwoningen aan de
Jonathan Swiftlaan/Kiplinglaan, Eindhoven

Architect: KdV Architecten, Eindhoven
Opdrachtgever en financier: Woningbouw-
corporatie Domein, Eindhoven
Aannemer: Aannemersbedrijf J.A. van Gisbergen,
Hooge Mierde
Oplevering: 1999
Bruto vloeroppervlakte: 2.231 m²
Stichtingskosten: € 1.725.700,-

Tien tijdelijke lokalen scholengemeenschap
Mariëndael, Apeldoorn

Dertien schoollokalen en een overblijfruimte
aan de Boekenweg, Almere Buiten

Achtentwintig schoollokalen aan de
Werkerlaan, Zwolle

Basisschool Meesterwerk, twee kinderdag-
verblijven/peuterspeelzaal, zevenentwintig
appartementen, drie patiowoningen en
vier schoolwoningen, Almere Stad

Architect: Witteveen Architecten, Apeldoorn

Opdrachtgever en financier: Gemeente Apeldoorn

Aannemer: Hodes Bouwsystemen, Enschede

Oplevering: 2003

Bruto vloeroppervlakte: 1.715 m²

Stichtingskosten: € 1.428.000,-

Architect: Jan Jonkers Architect bv, Amsterdam

Opdrachtgever en financier: Gemeente Almere

Aannemer: Verlaat's Systeembouw Uden bv

Huurder: Oostvaarderscollege

Oplevering: 2003

Bruto vloeroppervlakte: 1.930 m²

Bouwkosten: € 2.100.000,-

Architect: Atelier Dutch, Almere

Opdrachtgever en financier: BPF Bouwinvest, in

opdracht van de Stichting Bedrijfspensioenfonds

voor de Bouwnijverheid, Amsterdam

Aannemer: Nijhuis Bouw, Rijssen

Oplevering: 2002

Bruto vloeroppervlakte: 2 x 1.910 m²

Bouwkosten: € 3.200.000,-

Architect: SVP Architectuur en Stedenbouw,

Amersfoort

Opdrachtgever en financier: Ymere Ontwikkeling,

Almere

Aannemer: Heijmans, Almere

Oplevering: 2004

Bruto vloeroppervlakte: 3.200 m²

Stichtingskosten: € 5.500.000,-

De tijd zal het leren – De toekomst van de schoolwoning

Inhoudelijke begeleiding Ronald de Rooij, vice-voorzitter Staro / Huub Frencken, lid dagelijks bestuur Staro

Redactie Theo van Oeffelt, Bussum

Fotografie Luuk Kramer, Amsterdam

Vormgeving Studio Hans Lemmens, Amsterdam

Druk Drukkerij Spinhex & Industrie, Amsterdam

Secretariaat en organisatie Cora Dierx, secretaris Staro-BNA

Colofon

© 2004, Uitgave Staro

De Staro is een studiestichting onder auspiciën van de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst
Bond van Nederlandse Architecten BNA.

Keizersgracht 321

1016 EE Amsterdam

t 020 555 3 666

f 020 555 3 699

e-mail staro@bna.nl

www.staro-bna.nl

Niet-permanente onderwijshuisvesting kent vele verschijningsvormen en variaties. Voor de selectie van de in deze publicatie besproken projecten is het uitgangspunt geweest de lezer een zo gevarieerd mogelijk beeld te schetsen. Op de Staro-website www.staro-bna.nl is een groslijst te vinden van overige gerealiseerde projecten. De groslijst zal regelmatig worden aangevuld.

Stichting Architecten Research Onderwijsgebouwen (Staro)

Het ontwerpen van gebouwen voor het onderwijs stelt architecten voor een bijzondere en inspirerende opgave. Het onderwijs is de afgelopen jaren sterk in beweging. Zo is de klassikale instructie niet meer de enige onderwijsvorm; nieuwe leervormen doen hun intreden en stellen nieuwe eisen aan onderwijsgebouwen. De vraag naar opvang-, wijk- en welzijnsfuncties groeit sterk en wordt in toenemende mate gekoppeld aan het onderwijs. De school komt hiermee in het hart van de wijk te staan; onderwijsgebouwen vervullen een functie als ontmoetingsplaats en leveren een bijdrage aan het functioneren van een wijk en de onderlinge verbondenheid van de bewoners. Nieuwe combinaties van organisaties en instellingen dienen zich hierbij aan. Ook maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering, het zelfstandig en levenslang leren en de informatietechnologie zijn van invloed op ontwerp en inrichting van het moderne onderwijsgebouw. Als geen ander is de architect in staat deze complexe onderwijskundige en maatschappelijke ontwikkelingen te vertalen naar een aansprekend gebouw. Staand tussen alle partijen kan de architect richting geven aan het programma van eisen en de vertaling daarvan in een gebouw met een meerwaarde voor het onderwijs en de omgeving.

De Staro is een bundeling van meer dan 100 architectenbureaus, die actief zijn op het gebied van de scholenbouw, van basisschool tot universiteit. De Staro stelt zich ten doel om de deskundigheid van het onderwijsveld en de aangesloten architectenbureaus inzake onderwijskundige en bouwkundige ontwikkelingen te bevorderen en up to date te houden. De stichting organiseert daartoe een veelheid aan activiteiten. Zo worden er studies verricht en vinden er regelmatig studiereizen en excursies plaats in binnen- en buitenland. Ook worden seminars, symposia en workshops georganiseerd over actuele thema's op het gebied van de onderwijshuisvesting. De Staro heeft een aantal publicaties uitgebracht.

Door deze verscheidenheid aan activiteiten en informatie die de Staro de aangesloten architectenbureaus aanbiedt, zijn zij beter toegeruste gesprekspartners voor opdrachtgevers, gebruikers en overheden. In een nauwe samenwerking met deze partijen leveren Staro-architecten een wezenlijke bijdrage aan een hoogwaardige, toekomstgerichte onderwijshuisvesting.

Leerlingen hebben recht op goed onderwijs op goed vormgegeven scholen.

Dit laatste staat soms onder druk wanneer een school wordt geconfronteerd met een kinderpiek. Het aanbod van leerlingen overtreft de capaciteit van de huisvesting. Tijdelijke voorzieningen moeten dan uitkomst bieden. Waren dit in het verleden vooral noodlokalen, nu wordt steeds vaker gekozen voor permanente, duurzame en flexibele gebouwen. Aanvankelijk gebeurde dat in de vorm van 'schoolwoningen', tijdelijke lokalen die, wanneer het leerlingenaantal na een paar jaar terugloopt, met een paar simpele handgrepen kunnen worden omgetoverd tot woningen.

In de eerste jaren van de 21ste eeuw heeft het concept van de schoolwoning zich verbreed. Goede, tijdelijke onderwijshuisvesting blijkt ook mogelijk te zijn in een gebouw dat in de toekomst als kantoor of bedrijfsverzamelgebouw verder gaat.

In deze nieuwe uitgave van de Staro worden zeven varianten op de schoolwoning gepresenteerd. Zij tonen aan dat de schoolwoning toekomst heeft. Niet als een archetype, dat is achterhaald. Het begrip staat voor de bijzondere rol die in het sociale netwerk van de samenleving gespeeld kan worden door de nieuwe vormen van schoolwoningen.

